

σμία καὶ θεία. Εἵπωμεν μᾶλλον ὅτι ἡ ἀδυναμία ἢ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπικρατοῦσα, ἢ ἄγουσα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἐνθουσιᾶν ὑπὲρ τῆς πλάνης τῆς ἐκ τῆς ἀπαγγελίας κενῶν τινῶν λέξεων ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἐντυπουμένης, ἢ ἀπωθήσασθαι τοὺς λαοὺς εἰς τὸ ἀλληλοκτονεῖν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἰδίων ἐκάστου βωμῶν καὶ εἰδώλων, ἢ ποτίσασθαι τὸ κώνειον τῷ σοφῷ Σωκράτῃ πρὸς τιμωρίαν τοῦ μονοθεϊσμοῦ αὐτοῦ, ἢ ἀδυναμία, εἵπωμεν μᾶλλον, αὕτη, εἶναι ἡ παραγαγοῦσα τὸν μέγαν πρὸς τὰ μυστήρια σεβασμόν.

Ταῦτα ἦσαν ὅ,τι θαυμαστότερον καὶ καταπληκτικώτερον ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ μὲν φιλόσοφος ἐπεθύμει ἰδεῖν ἐν αὐτοῖς ἐκεῖνο ὅπερ δὲν ὑπῆρχεν, ὁ δὲ κοινὸς λαὸς ἐνόμιζε βλέπειν τὸ οὐδέποτε ὑπάρξαν.

Ἐμ. Γιαργακόπουλος.

ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΗΔΕΙΑΙ.

I.

Εἴμεθα τόσον στενωῶς συνδεδεμένοι μετὰ τὴν συνήθειαν τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν μας, ὥστε δυσκόλως ἡμποροῦμεν καὶ ν' ἀναλογισθῶμεν ὅτι δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν ἄλλως τὰ ἄψυχα αὐτῶν πτώματα. Ἡ συνήθεια αὕτη διαφέρει ποικιλοτρόπως, παρ' ἐκάστω δὲ λαῷ καθιερούται ἐκ παραδόσεως εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε φρικτῶν βλέπει τις πᾶσαν ἄλλην συνήθειαν ἢ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Δαρεῖος εὔρε φυλὴν Ἰνδῶν τρώγουσαν τοὺς νεκροὺς αὐτῆς, ἡ φυλὴ αὕτη ἠγανάκτησε περισσότερον διὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν τοῦ Δαρείου καὶ ὄντων τοὺς νεκροὺς των, ἢ οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῷ Ἰνδικῷ τούτῳ κανιβαλισμῷ. Τὰ παγετώδη λείψανα τῶν προσφιλῶν ἡμῖν ὄντων εἶναι οὐχ ἥττον ἀγαπητὰ ἡμῖν, ἀφοῦ ἀπ' αὐτῶν ἀπέπτη ἡ ζωὴ, ἢ ὅσον

ἦσαν ὅτε ἐνυπῆρχεν ἐν αὐτοῖς ἡ ζωοφόρος πνοή· ἡ συνήθεια δὲ μόνη παράγει τὰς διαφοροὺς ἐκδηλώσεις τοῦ αἰσθήματος τούτου τῆς ἀγάπης, καὶ πᾶσα ἐκδήλωσις δὲν εἶναι ἢ ἀνωφελὲς διαμαρτύρησις κατὰ τοῦ ἀδυσωπῆτου νόμου τοῦ μεταβάλλοντος τὸ σῶμα τοῦ τεθνεῶτος εἰς πτητικὸν ἀέριον καὶ εἰς ἄτομα κονιορτοῦ.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐταρίχευον τοὺς νεκροὺς των· οἱ Ἑβραῖοι ἔθαπτον τοὺς ἑαυτῶν μακρὰν τῆς θέας τῶν ζώντων. Οἱ Ἕλληνες ὅτε μὲν ἔθαπτον, ὅτε δ' ἔκαιον τοὺς ἰδικούς των, τούτων δὲ ὁ τελευταῖος τρόπος ἐγενικεύετο, καθόσον προώδυσαν εἰς τὸν πολιτισμόν. Οἱ Πέρσαι, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν πρώτων αὐτῶν ἱστορικῶν καὶ τὰς διηγήσεις τῶν νεωτέρων των, μετέφερον τοὺς νεκροὺς ὅλοι ὁμοῦ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς οἰκοδομήματος, ὅπου τοὺς ἐγκατέλειπον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ὀρνέων καὶ τῶν ἀνέμων. Ταφὴ, καῦσις καὶ ταρίχευμα, εἶναι οἱ τρεῖς κυριώτεροι τρόποι, οὓς παρεδέχθη ἡ ἀνθρωπότης διὰ τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν· ἕκαστος τῶν τρόπων τούτων ὑπέστη διαφορὰς ἀλλοιώσεις, καὶ αὕτη δὲ ἡ θέσις τῶν νεκρῶν ἠλλαξέε πολυτρόπως· παρά τισι λαοῖς ἐθεωρεῖτο καταλληλότερον νὰ θάπτονται ὄρθιοι· φυλαί τινες τῶν ἐρυθροδέρμων ἐξέθετον τοὺς ἐπὶ κλάδων δένδρων· οἱ δὲ Αἰθίοπες ἔθετον αὐτοὺς ἐντὸς κρυσταλλίνου ἰγδίου. Θαλάσσιοι τινες λαοὶ ἐτίμων τοὺς νεκροὺς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἐν πομπῇ φέροντες αὐτοὺς ἐπὶ πλοίου, ὅπερ ἢ ἔκαιον, ἢ ἐγκατέλειπον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀνέμων. Ἐνίοτε δὲ ἱεροὶ ποταμοὶ ἢ ἡ θάλασσα τοῖς ἐχρησίμευον ὡς τάφος τῶν νεκρῶν των· λαοὶ τινες δὲν ἐνταφιάζουσι τοὺς νεκροὺς των, εἰμὴ ἀφοῦ οὗτοι ἀπεγυμνώθησαν τῶν σαρκῶν αὐτῶν, ἄλλοι δὲ εὐθὺς μετὰ θάνατον ἀποβάλλοντες τὰς σάρκας ἐνδύουσι καὶ κοσμοῦσι τὸν σκελετόν. Τὸ θάπτειν τινὰ ζῶντα εἶναι εἰσέτι ἐνδειξὶς στοργῆς παρά τινι φυλῇ ἀγρίων τῆς Ἀμερικῆς, παρ' ἄλλῃ δὲ οὐχ ἥττον βαρβάρῳ ὁμοίῳ αἰσθήματος ἐνδειξὶς εἶναι καὶ τὸ ἐκθέτειν αὐτὸν εἰς βορρὰν αἵμο-

Εόρων Θηρίων· ὁ Πρόδοτος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὑπῆρχε φυλῆ, παρ' ἧς, ὅσάκις ἡσθένει τις, οἱ καλλίτεροι φίλοι τοῦ ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν καὶ τῷ ἔλεγον ὅτι ἡ ἀσθένεια κατέστρεψε τὰς σάρκας τοῦ, εἰς μάρτην ὁ ἀσθενὴς διεμαρτύρετο διαβεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι ἡ υἷα τοῦ ὠδεύει ἐπὶ τὰ κρείττω· ἐπειδὴ ἄπαξ ἡσθένησε ὥφειλε νὰ ρονευθῇ καὶ νὰ φαγῶθῃ.

Ἀδύνατον νὰ κατατάξωμεν τὰς ὁμότητας ταύτας εἰς τοὺς διαφοροὺς τρόπους τῆς ταφῆς, οὔτε ἀναφέρωμεν περὶ ὧν λαῶν πίνουσι τοὺς νεκροὺς τῶν ἀφοῦ τοὺς μεταβάλλωσιν εἰς στάκτην. Ἀρκούμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι ἐκάστη τῶν διαφόρων τούτων συνηθειῶν, ὅσον ἀποτρόπαιος καὶ ἀπάνθρωπος καὶ ἂν ᾖ, παρεδέχθη ἐπὶ καλῇ τῇ πίστει παρ' ἐκάστης τῶν πολυαριθμῶν ἀγρίων φυλῶν.

Παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς ἡ ταφή, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ταριχεύσεως, καὶ ἡ καῦσις ὑπῆρξαν οἱ δύο μόνοι τρόποι τῆς κηδείας. Μολονότι δὲ ὁ Λουκιανὸς τὴν μὲν ταφήν ὀνομάζει *συνήθειαν τῶν βαρβάρων*, τὴν δὲ καῦσιν *συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων*, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὴν ταφήν μετεχειρίζοντο μέχρι τέλους οἱ τε Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Φαίνεται ὅτι μᾶλλον ἡ ταφή εἶναι ἡ πρώτη ἐνδειξις σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει ὁ νεκρὸς εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ, ἀργότερον ὁμοῦς οὗτοι εὖρον καταλληλότερον μέσον πρὸς διατήρησιν τῶν λειψάνων τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς ὄντος τὴν ταρίχευσιν ἢ καῦσιν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπροτίμων τὴν ταρίχευσιν, ἵνα προφυλάττωσι τὰ σώματα ἀπὸ τῶν θηρίων καὶ τῶν σκωλήκων, θεωροῦντες τὸ πῦρ ὡς καταστρεπτικόν. Οἱ Ἕλληνες ἀπεναντίας ἐπροτίμων τὴν καῦσιν, διότι δι' αὐτῆς διατήρουν ὅ,τι ὕλικῶς ἀπελείπετο τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ θάνατον, ἥτοι ἡ κόνις, ἣν ἀπέθετον ἐντὸς πολυτίμου λάρνακος. Νομίζομεν ὅτι ἀδιάφορον δὲν εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν πῶς ἐφέροντο οἱ ἐπὶ πολιτισμῷ πρεσβύτεροι ἀδελφοὶ ἡμῶν,

Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, ὅσάκις ἀπεχωρίζοντο ἐσσεῖ ἀπὸ συγγενοῦς ἢ φίλου.

II.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαίου Κορνήλιου, εὐρίσκεται ἐκτεθειμένος ὁ νεκρὸς τοῦ εἰς τι δωμάτιον τῆς οἰκίας τοῦ ἐπὶ τοῦ Παλατινίου, προσφιλοῦς ἐνδιαιτήματος τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκεῖ εὐρίσκονται ἐπίσης τὰ ἀγάλματα τῶν ἐπιστημοτέρων ἀνδρῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ, ἅτινα ἀκίνητα καὶ ἄρωνα, ὡς ὁ πρὸ αὐτῶν νεκρὸς, βλέπουσιν ἐκείνον, ὅστις συνηντήθη ἤδη μετὰ τῶν ἐπιστήμων πραγμάτων τοῦ, οὓς τινες ταῦτα παριστάνουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λούκιος γονυκλιτῆς παρὰ τῇ νεκρικῇ κλίνῃ προσφέρει τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν εἰς τὸν νεκρὸν, ἀπὸ τοῦ δακτύλου τοῦ ὁποῖου ἀφαιρεῖ τὸ δακτύλιον, ὅνπερ ὀφείλει νὰ ἐπαναθέσῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκφορᾶς. Οἱ συγγενεῖς ὄρθιοι ἐν τῷ ἐπιθανατίῳ θαλάμῳ ἐκρήγνυνται εἰς οἰμωγὰς ἐπὶ τῇ ματαίᾳ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν τεθνεῶτα εἰς τὴν ζωὴν, ἐν τῷ μεταξὺ ἀγγελιαφόρος σπεύδει νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς ἐπιτετραμμένους τὰ τῶν κηδειῶν, ἐνῶ οἱ ὑπηρέται πλύνουσι τὸ πτώμα διὰ θερμοῦ ὕδατος, οἱ δὲ νεκροπομποὶ κατόπιν τὸ λούουσιν ἐντὸς εὐώδους ὕδατος, καὶ ἔπειτα ἀλείφουσι διὰ μύρων, μετ' ὧν τὸ ἐνδύουσι τὴν ἐπίσημον ἐπιθανάτιον ἐσθῆτα. Κατόπιν ἐμβάλλουσιν εἰς τὸ στόμα νόμισμα, ὅπως πληρώσῃ τὰ διόδια τῆς Στυγὸς, τὸ δὲ μέτωπον αὐτοῦ κοσμοῦσι διὰ τοῦ ἐκ δάφνης στεφάνου, ὃν ὁ Κορνήλιος ἐκέρδησεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Τὸ δωμάτιον στρώνουσι δι' ἀνθέων καὶ φύλλων, παρὰ δὲ τὴν ἐξώθυραν τῆς οἰκίας φυτεύουσι κυπάρισσον, διὰ μὲν τοὺς φίλους καὶ οἰκέλους σημαίνουσιν πρόσκλησιν, ὅπως ἐλθόντες ἀσπασθῶσι τὸν νεκρὸν, εἰς ὅσους δ' ἐνεκα θρησκευτικῶν λόγων δὲν ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος τῆς νεκρικῆς οἰκίας, σημεῖον ἀπαγορεύον τὴν εἴσοδον. Ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ὁ νεκρὸς εὐρίσκεται οὕτω ἐκτεθειμένος, οἱ

δὲ τεθλιμμένοι φίλοι τοῦ δύνανται νὰ ἔλθωσιν, ὅπως διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν ἀσπασθῶσιν· οἱ αὐτοὶ δὲ πάλιν ἀφείλουνσι νὰ ἐπανεέλθωσι κατὰ τὴν ἐκφορὰν, ὅπως μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ οἰκεῖων τὸν συνοδεύσωσιν ἐκτὸς τῆς πόλεως μέχρι τῆς ἐπικηδείου πυρᾶς, καὶ ἐναποθέσωσι τὴν λάρνακα τὴν περιέχουσαν, τὴν κόνιν τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ μαυσωλεῖον ὅπου ἀναπαύονται οἱ ἄλλοι ἥρωες τῆς οἰκογενείας του.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐκφορᾶς ἀπὸ πρῶτης κῆρυξ διατρέχει τὰς ὁδοὺς προσκαλὼν τοὺς βουλευμένους νὰ συνοδεύσωσι τὴν πομπήν, διότι δὲν πρόκειται νὰ κηδευθῇ ἄσημός τις πολίτης, ἀλλ' ἀνὴρ τὰ μᾶλλον γνωστὸς τοῖς Ῥωμαίοις, ἡ δὲ οἰκογένεια αὐτοῦ θέλει τῷ κάμει ἀνάλογον τῷ βαθμῷ του κηδεῖαν. Συρρέουσιν ἐνωρὶς εἰς τὴν οἰκίαν ὁ λαὸς, οἱ κανονίσοντες τὰ τῆς κηδείας, συμφώνως μετὰ τῆς ἀστυνομίας. Ὅταν ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς πλησιάσῃ, οἱ στενότεροι συγγενεῖς τοῦ τεθνεῶτος τὸν ἀποθέτουσιν ἐπὶ φερέτρου ἐκ ξύλου κεκοσμημένου διὰ γλυφῶν καὶ πολυτίμων παραπετασμάτων. Δοθέντος τοῦ σημείου οἱ συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι φέρουσι τὸ φέρετρον ἐπ' ὤμων, ἀκολουθοῦσης δὲ τῆς συνοδείας τὸ μεταφέρουσιν ἐκεῖ, ὅπου εἶναι προητοιμασμένη ἡ πυρὰ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ νεκροταφείου τῆς οἰκογενείας.

Τῆς συνοδείας προπορεύονται σαλπικταὶ σαλπίζοντες θρηνώδεις ἤχους, κατόπιν γυναῖκες δι' ἁσμάτων ἐξυμνοῦσαι τὰς ἀρετὰς τοῦ νεκροῦ, μετ' αὐτὰς ἔμμισθοι ἤθοποιοὶ ἀποστηθίζοντες στίχους καταλλήλους τῇ περιστάσει· κατόπιν δὲ ἄλλοι, τοὺς ὁποίους βλέπων τις νομίζει ὅτι οἱ νεκροὶ ἀνέστησαν, ὅπως τίμῃσωσι τὸν ἀπόγονον αὐτῶν. Εἶναι καὶ αὐτοὶ ἤθοποιοὶ φέροντες προσωπίδας κηρίνους παριστώσας τὰς προτομὰς τῶν ἐν τῷ θαλάμῳ ἀγαλμάτων, καὶ ἐνδεδυμένοι τὰς στολὰς τῶν μεγάλων μαχητῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ τεθνεῶτος, ὑπερτερούσης κατὰ τὸν ἀριθμὸν τοιούτων ἐπισημετήτων πάσας τὰς ἄλλας οἰκογενείας τῆς Ῥώμης.

Μέχρι τοῦδε ἡ πομπὴ παρίσταται ὑπὸ θεατρικὴν ἔποψιν. Κατόπιν ἔρχονται αἱ ἀπελευθερωθεῖσαι διὰ τῆς ἐλευθερίου διαθήκης τοῦ τεθνεῶτος αἰχμάλωτοι, ἐλευθεριότης, ἥτις ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην κυρίου καὶ δούλων, ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὁποίων ρέουσι δάκρυα μαρτυροῦντα λύπην ἐγκάρδιον. Ἡ εἰλικρινὴς αὕτη ἐκφρασις λύπης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παρὰ τὸ φέρετρον συγγενῶν καὶ στενῶν φίλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, τῶν μὲν ἀνδρῶν μελανειμονούντων, τῶν δὲ γυναικῶν λευχειμονουσῶν.

Ὅποια συρροή! πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας τῆς Ῥώμης, ἡ Γερουσία, πάντες οἱ ἀπλῶς γνωστοὶ μετὰ τῶν φίλων, ἄλλοι δὲ καὶ ὑπὸ ἀπλῆς περιεργείας κινούμενοι, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἀπὸ ἀπλῆν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ τιμήσωσι τὸν νεκρὸν, ὃν ἐσεβάσθησαν ζῶντα, ἀκολουθοῦσι τὸ λείψανον.

Ἡ πομπὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ *Forum*. Ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου τούτου χώρου, ἔνθα ἐν ὑπαίθρῳ διανέμεται ἡ δικαιοσύνη, σταματᾷ, καὶ οἱ τοὺς προγόνους τοῦ νεκροῦ ἀντιπροσωπεύοντες κάθηνται ἡμικυκλοειδῶς ἐπὶ τῶν ἐξ ἐλεφάντου ἐδωλίων τῶν μεγιστάνων. Τὸ βῆμα ἀνέρχεται Πούβλιος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κορνηλίου περίφημος ρήτωρ, ὅπως ἀπαγγεῖλῃ τὸν πανηγυρικόν. Πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει τὴν κοπιώδη ζωὴν τοῦ θεοῦ του, τὴν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ τὰ στρατιωτικὰ γυμνάσια ἀφιερωθεῖσαν νεότητά του, τὴν ὥριμον ἡλικίαν του, καθ' ἣν ἀδιαλείπτως μαχόμενος πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ῥώμης, προσεπάθει καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν νὰ διατηρῇ νικῶν καὶ ὑποτάσσων τοὺς στασιαστὰς τοῦ κράτους. Ἀναφέρει ἀκολούθως τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβειάν του, τὴν πρὸς τὴν οἰκογένειάν του φιλοστοργίαν, τὸν πρὸς τοὺς πελάτας του ζῆλον, καὶ τὴν πρὸς ὅλους τοὺς μετ' αὐτοῦ σχετισθέντας ἀγαθότητά του. Ὅ,τι ἡσθάνοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούοντες ἐπαινούμενα τὰ ὀνόματα τῶν Μαραθωνομάχων, τὸ αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι

τῆς Ρώμης, πρὸς οὓς ἐνεθύμιζε τὰ ἔνδοξα κατορθώματα τὴν Σκιπιώνων.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην ἀνάπαυλιν ἡ πομπὴ διέρχεται τὰς ὁδοὺς τῆς αἰωνίου πόλεως, τὴν περίφημον πύλιν *Carène*, καὶ διευθύνεται πρὸς τὴν *Arrienne*. Συνήθως πολλοὶ τῶν τῆς συνοδείας ἀποχαιρῶσιν ἐνταῦθα τὸν νεκρὸν καὶ ἐπανέρχονται εἰς τὰ ἴδια, ἀλλ' εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ὑπολείπεται ἡ μικρὰ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου τῶν Σκιπιώνων, εὕρισκόμενον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ *Arrienne*, ὥστε φθάσασα εἰς τὸν προσδιορισμένον τόπον δὲν ἡλαττώθη ἐπαισθητῶς. Ἐκεῖ βλέπει τις ὑψηλὴν οἰκοδομὴν συγκειμένην ἐκ χονδρῶν δοκῶν ἀναμεμιγμένων μετὰ διαφόρων ἀναρλεκτικῶν ὑλῶν, ἔχουσιν σχῆμα τετράγωνον καὶ ὁμοιάζουσιν μὲ γιγαντιαῖον βωμὸν ἀφιερωμένον εἰς τὰς ἀοράτους δυνάμεις. Ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τούτου θὰ τεθῇ τὸ φέρετρον μεθ' ὅλων τῶν κοσμημάτων του, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐν ἀφθονίᾳ θέλουσι ριφθῇ τὰ πολυτιμώτερα μύρα, νάρδος, θυρίαμα καὶ αἱ εὐώδεις οὐσίαι, αἷς παράγουσιν ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία, ἡ Ἀραβία καὶ ἡ Κιλικία.

Τὰ πάντα εἰσὶν ἔτοιμα, καὶ ὁ Λούκιος Σκιπίων σοβαρῶς προβαίνει. Ἐπὶ τῇ θέξ του αἱ γυναῖκες ἐκρήγνυνται εἰς σπαραξικαρδίους φωνάς. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ῥέουσιν ἄφθονα δάκρυα, εὐκόλως παρατηρούμενα, καθότι μέλλων νὰ θέσῃ τὸ πῦρ εἰς τὸν βωμὸν διὰ τρεμούσης χειρὸς ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον. Αἱ φλόγες ἀναβαίνουν πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἀποφέρουσιν εὐώδεις καπνοὺς, ὅταν δὲ φθάνωσιν εἰς τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, διπλασιάζουσι τὰς φωνὰς των. Οἱ ἄνδρες βλέπουσι σιωπηλοὶ, καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῆς κύσεως τοῦ νεκροῦ ἐπικηδεῖοι ἄγωνες δὲν θὰ τελεσθῶσι.

Πολὺς δὲν ἀπαιτεῖται χρόνος, ὅπως μεταβαλὴ εἰς στάκτην τὰ νεκρὰ μέλη ἀνθρώπου παραδεδομένου εἰς τὴν διάκρισιν αἰὲ ἀναζωπυρωμένων φλογῶν· ὅταν δὲ δὲν ἀπολειφθῶσιν εἰμὴ ἡμίκαυστοί τινες

δαυλοὶ, τὸ πλῆθος ἀπέρχεται ἀφίνον τὴν οἰκογένειαν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ τελευταῖα χρέη τῆς τελετῆς. Οἱ δαυλοὶ οὗτοι σθένυνται δι' ὕδατος, καὶ ἐπίσημος προσφώνησις ἀπευθύνεται τῇ ψυχῇ τοῦ νεκροῦ παρὰ τῶν συγγενῶν. Μετὰ ταῦτα πλύνουσι τὰς χεῖράς των δι' ὕδατος, καὶ συνάγουσι τὰ ὅστα, εὐκόλως διακρινόμενα ἐκ τῆς περικυκλώσεως αὐτὰ μαύρης στάκτης.

Τὰ πολύτιμα ταῦτα κειμήλια ῥαντίζόμενα δι' οἶνου καὶ γάλακτος απογίζονται μὲ λινὸν ὕφασμα καὶ ἐναποτίθενται ἐντὸς εὐώδους ἀλαστροῦ λάρνακος, ἣν φέρουσιν εἰς τὸν προσωρισμένον σηκὸν ἐν τῷ τάφῳ. Ὅταν τὰ πάντα ἀποπερατωθῶσιν, ἡ οἰκογένεια ἀποχαιρετᾷ τὸν νεκρὸν διὰ τοῦ εὐλαβοῦς τούτου ἀποχαιρετισμοῦ. « Ἀναπαύσου ἐν εἰρήνῃ. » Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου ἵσταται ἱερεὺς ῥαίνων αὐτοὺς ἐξερχομένους δι' ὕδατος, ὅπως τοὺς καθάρσῃ ἀπὸ παντὸς μολύσματος προσελθόντος ἐκ τῆς ἐπαφῆς τοῦ νεκροῦ, τοὺς ἀπολύει δὲ διὰ τῆς συνήθους φράσεως « Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. »

Ἡ οἰκογένεια τοῦ τεθνεῶτος καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῷ ἐπανέρχονται οἰκαδε διὰ τῆς ὁδοῦ *Arrienne*. Ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ἐπικηδείου οἰκίας θὰ καθαρισθῶσι καὶ πάλιν δι' ὕδατος καὶ πυρὸς, ῥαντίζόμενοι δι' ὕδατος, καὶ διαβαίνοντες ἄνωθεν πυρᾶς. Ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας ζῶσιν ἀπομεμονωμένοι, κλαίοντες ἐκεῖνον ὅστις δὲν ὑπάρχει πλέον. Τὴν ἐννάτην ὀφείλουσι νὰ προσφέρωσι θυσίαν εἰς τὰς ὑποχθονίους θεότητας, μεθ' ἧς δίδεται μέγα γεῦμα, εἰς ἧς πάντες οἱ συνδαιτυμόνες θὰ λευχειμῶσιν. Ἰσως διαρκούντος τοῦ γεύματος τελεσθήσονται δημόσιοι ἄγωνες, καὶ θὰ διανέμωσι τροφὰς εἰς τὸν λαόν, μεθ' ἧς ἡ οἰκογένεια ἀναλαμβάνει τὴν συνήθη ἐνασχόλησιν, οἱ μὲν ἄνδρες ἐγκαταλείποντες τὸ πένθος, αἱ γυναῖκες φέρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τινα χρόνον, ἡ δὲ χήρα ἐπὶ μακρότερον, πιθανὸν ἐπὶ ἔν ἔτος. Ἐν τοσούτῳ ὁ μακαρίτης δὲν θὰ λησμονηθῇ, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν θὰ φέρουν εἰς τὸ μαυσωλεῖον

ἀνθη καὶ μῦρα, καὶ θὰ ἀνάπτουν φανοὺς, ὅπως φωτίζωσι τὰ τартάρεια σκότη, καὶ εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς δοθήσονται συμπόσια, ἐν οἷς θὰ παρακάθηνται οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι πενθηφοροῦντες.

Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ κηδεῖαι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην. Φυσικῶς διὰ τσαύτης ἐπιστημότητος δὲν ἐτελοῦντο ἢ αἱ τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας· αἱ τῶν πτωχῶν ἐγένοντο συνήθως τὴν νύκτα. Διὰ τοὺς νέους παρεωρῶντο πολλαὶ λεπτομέρειαι τῆς τελετῆς, τὰ δὲ μικρὰ παιδία ἐθάπτοντο ἀπλῶς. Ἡ πολυτέλεια αὕτη τῶν ἐπισήμων κηδεῶν ἐπροκάλεσε τέλος εἰδικούς περὶ τῶν ἀναλωμάτων νόμους. Ὁ νόμος τῶν Δώδεκα Τραπεζῶν ἐπέτρεπε μόνον δέκα μουσικοὺς καὶ τρεῖς ἐμμίσθους θρηνητρίας, ἀπέτρεπε τὸ νὰ ῥίπτωνται μῦρα ἐπὶ τῶν φλογῶν, καὶ ἀπηγόρευε τὴν χρῆσιν τῶν ἐπιπροσθέτων ἐκ χρυσοῦ διακοσμήσεων τῶν φερέτρων. Ἐφ' ὅσον ὁμῶς ἡ καὶσις τῶν νεκρῶν ἐπεκράτει παρὰ τῷ λαῷ ὥς μέσον ταφῆς, οἱ κατὰ τῆς πολυτελείας οὗτοι νόμοι πολλάκις παρεβλέφθησαν καὶ παρεβιάσθησαν.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ καὶσις τῶν νεκρῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρήκμαζε, καὶ κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἡ ταφὴ τῶν σωμάτων ἀντικατέστησε τὴν καὶσιν, ὥς μᾶλλον συνάδουσα μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας τότε θρησκείας, καὶ προπάντων μὲ τὴν γενικευθεῖσαν πεποίθησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Μεσίου. Οἱ πλείστοι τῶν Χριστιανῶν ἐπίστευον ὅτι τὰ ἐν τῇ γῇ θαπτόμενα σώματα ἤθελον ἀναστηθῆ καὶ θαρὰ ἀπὸ τῶν ῥύπων τοῦ θανάτου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παγκοσμίου ἀναστάσεως. Κρίνομεν περιτιδὼν ὁμῶς νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὕτη γνώμη ἀντίκειται ὅλως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀποστόλου Παύλου λέγοντος ὀριστικῶς ὅτι δὲν γνωρίζομεν εἰς ὅποια σώματα θὰ ἀναστηθῶμεν.

Πεῖρα πολλῶν αἰώνων ἐξηκρίβωσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν τοῦ

θείου τούτου κειμένου. Ταχὺ καὶ βεβαίᾳ εἶναι ἡ καταστροφὴ τοῦ ἡμετέρου θνητοῦ σώματος· ἀδιάφορον ἂν εἰς παμπάγους φλόγας τὸ παραδώσωμεν ἢ εἰς τὴν καταστρεπτικὴν γῆν· μετὰ ἑκατὸν ἔτη οὐδεὶς θὰ ἐξετάσῃ ποῖον ὑπῆρξε τὸ μέσον τῆς θανῆς μας. Τὰ τὸ ἡμέτερον σῶμα ἀπαρτίζοντα ἄτομα θὰ διαλυθῶσι καὶ θὰ διασκορπισθῶσιν εἰς μυρία μέρη, θὰ λάβωσι νέας μορφάς, καὶ θὰ συντελέσωσι πρὸς καταρτισμὸν ἄλλων ὁργανισμῶν. Ὅτι καλοῦμεν σήμερον « ἡμέτερον » σῶμα σύγκειται ἐξ ἀτόμων, τὰ ὅποια πρὸ αἰώνων ἴσως ἀπῆρτιζον τὸ σῶμα ἐνὸς τῶν προπατόρων μας. Ἡ φύσις εἶναι οἰκονόμος περὶ τὴν διαχείρησιν τοῦ ὕλικου τῆς, καὶ μεταχειρίζεται αὐτὸ πλέον ἢ ἅπαξ, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν σῶμα ὅπερ ἐλπίζομεν νὰ συσσωματώσωμεν τὴν ἡμέραν τῆς παγκοσμίου κρίσεως, εἶναι πολὺ διάφορον τοῦ ὕλικου. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως δὲν θὰ ἐλθωμεν εἰς γάμου κοινωνίαν, αἱ δὲ διακρίσεις τῆς θνητῆς ζωῆς θὰ ἀπολεσθῶσιν ἀνεπιστρεπτεῖ. Ἐπὶ τῆς γῆς ἐφέρομεν τὴν ἐπίγειον εἰκόνα, εἰς τοὺς οὐρανοὺς θὰ φέρωμεν τὴν οὐράνιον. Τί ὁμῶς θὰ εἴμεθα; Τὸ ἀγνοοῦμεν· ἐλπίζομεν τοῦλάχιστον ὅτι ἐγκαταλιπόντες τὸ γήινον σκῆνωμα θὰ ἀνακτήσωμεν περισσότεράν ἐλευθερίαν τῶν τέως πεπερασμένων αἰσθησέων μας. Ἐπὶ τῇ βεβαιότητι τῆς πεποιθήσεως ταύτης ἀφόβως προσβλέπομεν εἰς τὴν ἀναπόφευκτον διόλυσιν τῆς φθαρτῆς σαρκὸς μας, τῆς ὁποίας τὰ ἄτομα θὰ χαθῶσιν εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ὕλης, ὅπως ἡ πνοή μας ἐξαφανίζεται εἰς τὸν ἀέριον ὠκεανόν· διότι οἱ φυσικοὶ νόμοι οἱ διέποντες τὰ ἄτομα καὶ τοὺς ὁργανισμούς εἶναι ἀπόρροια τῆς θελήσεως Ἐκείνου, ὅστις μᾶς ὑπεσχέθη εὐδαιμονίαν ἀτελεύτητον, καὶ ὅστις δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἀνθρώπινον καρδίαν νὰ ἐννοήσῃ τί προητοίμασε δι' ὅσους ποιοῦσι τὸ θέλημα Αὐτοῦ. (Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

Κ. Ἰσηγόρης.